

การอนุรักษ์และสืบสานงานศิลปะพื้นถิ่นลุ่มน้ำแม่ทา : กรณีศึกษาพระพุทธรูปปูนปั้นกลุ่มช่าง 1 ลุ่มน้ำทา
จังหวัดลำพูน

Conservation and Continuation of Local Art in Mae Tha River Basin: a Case Study on Stucco
Buddha Images By Namtha Craftsman Group, Lamphun Province

ภรภัทร วังแจ่ม และสรารุช รุปีน

นักศึกษาลัทธิสุตฺรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการศิลปะและวัฒนธรรม คณะวิจิตรศิลป์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

iamjinny8888@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องการอนุรักษ์และสืบสานงานศิลปะพื้นถิ่นลุ่มน้ำแม่ทา : กรณีศึกษาพระพุทธรูปปูนปั้นกลุ่มช่างลุ่มน้ำทา จังหวัดลำพูน นี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) ประวัติศาสตร์และประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอง ทั้งสภาพทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของชุมชน ในเขตลุ่มน้ำทา จังหวัดลำพูน (2) เพื่อศึกษารูปแบบพระพุทธรูปปูนปั้นและช่างในเขตลุ่มน้ำทา ตลอดจนกรรมวิธีการสร้าง ตลอดจนและสภาพปัญหาของช่างในพื้นที่ลุ่มน้ำทา จังหวัดลำพูน และ (3) เพื่อเสนอรูปแบบและวิธีการจัดการ การอนุรักษ์และสืบสานเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรมพระพุทธรูปปูนปั้น พุทธศิลป์กลุ่มช่างลุ่มน้ำทา จังหวัดลำพูน ให้บรรลุเป้าหมายได้อย่างยั่งยืน ผลการศึกษาพบว่าประวัติศาสตร์ชุมชนพบว่า เป็นชุมชนชาวยองทั้งหมด รูปแบบพระพุทธรูปปูนปั้นที่เป็นพระประธานในบริเวณลุ่มน้ำทา จำนวน 45 หมู่บ้าน มีพุทธลักษณะที่โดดเด่น คือ พระพักตร์และพระวรกายสีขาว พระพักตร์รูปไข่ พระเนตรมองต่ำ พระโขมงต่อกันเป็นปีกกา พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์บางสีแดง พระกรณยาวลงมาเกือบถึงพระอังสา พระนาสิกโด่ง เม็ดพระศกเล็กแหลม พระอุษณิษะกลมสูง พระรัศมีทำเป็นรูปดอกบัวมีกลีบซ้อน พระหัตถ์แสดงปางมารวิชัย พระหัตถ์ขวา คว่ำวางอยู่เหนือพระชานุขวา พระหัตถ์ซ้ายหงายวางอยู่เหนือพระเพลา รูปแบบพระพุทธรูปปูนปั้นลุ่มน้ำทานี้ได้หลังปี พ.ศ. 2400 ได้รับความนิยมแพร่หลายไปทั่วจังหวัดลำพูน เชียงใหม่ ลำปาง และน่าน โดยกลุ่มช่างลุ่มน้ำทา หรือเรียกว่า “สล่าลำพูน” รูปแบบและวิธีการจัดการงานพุทธศิลป์ลุ่มน้ำทา ในครั้งนี้คือ นำองค์ความรู้ในรูปแบบและวิธีการปั้นพระพุทธรูปเป็นสื่อในการเรียนรู้งานพุทธศิลป์ลุ่มน้ำทา อาทิ หนังสือและสื่อออนไลน์สมัยใหม่ ซึ่งจะทำให้เกิดการฟื้นฟูงานพุทธศิลป์และความยั่งยืนทางการศึกษาต่อไป

คำสำคัญ : พระพุทธรูปปูนปั้น กลุ่มช่างลุ่มน้ำทา จังหวัดลำพูน

Abstracts

This Qualitative research paper aims to study 1.) the history of Tai Yong people, including social, cultural, and economic contexts of the community in Mae Tha River Basin, Lamphun Province; 2) to study the patterns of stucco Buddha images and crafts, including stucco creation process, and problems of craftsman groups in the area of Mae Tha River basin, Lamphun Province; and 3) to propose action plan and management methods of conservation of the cultural heritage of stucco

Buddha images created by the locals of Mae Tha River Basin groups, Lamphun Province to achieve sustainable goals. It was found that the principal Buddha images of 45 temples have unique features, which are white face and body, with oval face, continued arched eyebrows, prominent nose, red lips, long ears to shoulders, small hair knots, topped with lotus-leaf structure. The Buddha images are in subduing mara pose, with the right arm put on the right knee. After 2400 B.E., this style of Buddha image was very popular in Lamphun Province, Chiang Mai Province, Lampang Province, and Nan Province, led by craftsman groups in the area of Mae Tha River basin, Lamphun Province, locally called *Sala Lamphun*. Management method for this kind of crafts is to promote form and process of Buddhist art and craft creation through learning media, such as online books and other tools. This can stimulate and reinvigorate Buddhist arts with sustainability.

Keywords: Stucco Buddha Images, Mae Tha River Basin, Lamphun Province

บทนำ

ในจังหวัดลำพูน มีหลักฐานความเจริญทางพระพุทธศาสนา มาตั้งแต่ร่วมสมัยทวารวดี ที่พบการสร้างพระพุทธรูปที่เป็นพุทธศิลป์เฉพาะ เรียกว่าศิลปะหริภุญไชย มีศูนย์กลางอยู่ที่แคว้น หริภุญไชยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 – 18 (สุรพล ดำริห์กุล, 2561: 128) แล้วนั้น ยังพบพระพุทธรูปศิลปะหริภุญไชยจำนวนมากในบริเวณนี้ที่ขุดค้นขึ้นในหลายยุคหลายสมัย ในเขตเมืองและทั่วบริเวณลุ่มน้ำต่างๆ และเมื่อกล่าวถึงพื้นที่ลุ่มน้ำทา หรือลุ่มน้ำแม่ทา ซึ่งตามสภาพทางกายภาพ อยู่ในเขตจังหวัดลำพูนปัจจุบัน หรือ เขตเมือง หริภุญไชยในอดีต อยู่ในทิวเขาสันปันน้ำตะวันตก ทางตอนใต้ของหุบเขาลุ่มน้ำกวัง แม่น้ำกวังสายนี้ไหลตามแนวรอยเลื่อนเป็นรูปครึ่งวงกลม ในแนวตะวันตกเฉียงเหนือ ถึงตะวันตกเฉียงใต้ ผ่านอำเภอแม่ทา ไหลออกจากแนวหุบเขาแล้ววกขึ้นทางเหนือเข้าสู่ที่ราบเชียงใหม่ – ลำพูน ผ่านอำเภอป่าซางแล้วมาบรรจบแม่น้ำกวังที่บ้านสบทา อำเภอป่าซาง ซึ่งเป็นเขตติดต่อระหว่างอำเภอเมืองลำพูนและอำเภอป่าซาง ฉะนั้นพื้นที่ลุ่มน้ำทาจึงกินเนื้อที่พาดผ่าน 3 อำเภอคือ อำเภอแม่ทา อำเภอเมืองลำพูน และอำเภอป่าซางระยะทางยาวประมาณ 90 กิโลเมตร หุบเขาลุ่มน้ำทานี้เป็นที่ราบหุบเขาแคบๆสองฝั่งลำน้ำทานั้นจากปากหุบเขาเป็นพื้นที่ดินตะกอนทับถมแผ่ออกเป็นรูปพัดซึ่งอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกพื้นที่นี้ ด้านตะวันตกของที่ราบอยู่ในเขตอำเภอป่าซาง ด้านตะวันออกอยู่ในเขตอำเภอเมืองลำพูน มีลำน้ำทาเป็นเส้นแบ่งอำเภอ (รัตนพร เศรษฐกุล, 2552: 4) จึงเหมาะแก่การตั้งชุมชนอันเงียบสงบเป็นอย่างมาก

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-24 ในแถบนี้จึงถูกบันทึกด้วยเรื่องราวที่มีการเคลื่อนไหวไปมาของผู้คนในรูปแบบการกวาดต้อนกำลังคนมายังพื้นที่ต่างๆ อยู่อย่างต่อเนื่อง ในพื้นที่ลุ่มน้ำทาก็เช่นเดียวกันจากการศึกษาประวัติศาสตร์พบว่ามีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานของชาวองจากรัฐฉาน ประเทศพม่า เข้ามาตั้งรกรากบริเวณลุ่มน้ำทาอย่างถาวรตลอดสองฝั่งลำน้ำ การเคลื่อนย้ายครั้งสำคัญที่สุดเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2348 สมัยพระเจ้ากาวิละได้ดำเนินนโยบายรวบรวมผู้คนจากเมืองต่างๆ ทางตอนบน เพื่อการฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่และเมืองลำพูนหลังจากที่บ้านเมืองได้รับความ

เสียหายจากการทำสงครามกับพม่าไปนั้น การฟื้นฟูเมืองลำพูนขึ้นมาในครั้งนี้ได้มีการกวาดต้อนผู้คนจากเมืองยอง ในลักษณะการ “เทครัว” เพื่อมาฟื้นฟูบ้านเมือง (ศรีสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2561: 248) ให้มาตั้งถิ่นฐานในเมืองลำพูนนั้น จึงทำให้ประชากรชาวยองเป็นประชากรส่วนใหญ่ของ จากอดีตตั้งแต่สมัยพระเจ้ากาวิละ (พ.ศ.2348) จนถึงปัจจุบัน

ชาวยอง ยังคงธำรงรักษาวัฒนธรรมของตนเองไว้ได้อย่างดี ซึ่งลักษณะดังกล่าวไม่ค่อยปรากฏในประวัติศาสตร์ล้านนา สาเหตุที่โครงสร้างทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ยองยังคงเข้มแข็ง อาจเป็นเพราะว่าการเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองลำพูนของกลุ่มชาวยองเป็นการยกกลุ่มคนมาทั้งโครงสร้างทางสังคมอันประกอบด้วย เจ้าเมือง บุตร ภรรยา ญาติพี่น้อง ขุนนาง พระสงฆ์ ตลอดจนไพร่พลจำนวนมาก ทำให้มีผลต่อโครงสร้างการปกครองเมืองลำพูนในระยะต้น ราว พ.ศ.2348-2354 ซึ่งเจ้านายฝ่ายยองมีบทบาทในการปกครองเมืองลำพูนร่วมกับกลุ่มเจ้าเจ็ดตนด้วย ลักษณะเช่นนี้ ไม่ปรากฏให้เห็นในโครงสร้างการปกครองของเมืองที่มีการเทครัว เป็นจำนวนมาก เช่น เมืองเชียงใหม่ เมืองน่าน เป็นต้น ในการตั้งถิ่นฐานของผู้คนจากเมืองยองกลุ่มแรก มักจะตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่มีความเหมาะสมด้านการเกษตร โดยเฉพาะในที่ราบลุ่มแม่น้ำสำคัญในเมืองลำพูน โดยเหตุที่ชาวยองในรัฐฉาน ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก กลุ่มคนยองที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในเมืองลำพูนจึงประกอบอาชีพการเกษตรเป็นหลักเช่นกัน ด้วยเหตุที่มีความชำนาญกว่าอาชีพอื่น จึงเสาะหาพื้นที่เหมาะแก่การเพาะปลูกเพื่อตั้งชุมชนขึ้นใหม่ในลำพูนอีกครั้งตามลุ่มน้ำสำคัญ คือแม่น้ำกวง แม่น้ำปิง แม่น้ำทา (แสง มาละแซม, 2554: 138) และพื้นที่ลุ่มน้ำทาเองก็เช่นกัน เดิมทีเป็นป่าหนาแน่นภูมิประเทศเป็นภูเขาไม่สูงนัก เป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ และแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ อีกทั้งลักษณะภูมิประเทศยังใกล้เคียงกับ เมืองยอง รัฐฉาน ประเทศพม่า จึงอาจทำให้ชาวยองที่อพยพมาตัดสินใจตั้งถิ่นฐานอยู่ถาวรนับตั้งแต่ถูกกวาดต้อนมาถึง อีกทั้งลุ่มน้ำทายังเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับเขตจังหวัดอื่นได้สะดวกอีกด้วย พื้นที่ลุ่มน้ำทานี้เป็นทางลัดไปสู่ลำปางตามช่องเขา ลัดเลาะตามทางเท้าผ่านช่องเขาทางด้านทิศตะวันออก สู่อำเภอห้างฉัตรของจังหวัดลำปาง และสามารถเดินทางไปยัง อำเภอสันป่าตอง โดยใช้เส้นทางๆด้านทิศตะวันตก เพื่อเดินทางต่อไปสู่จอมทอง แม่ฮ่องสอนและต่อไปยังพม่าเพื่อค้าขายต่อไป เป็นที่น่าศึกษาว่าเหตุใดชาวยองจึงกระจุกตัวอยู่บริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำทาแห่งนี้มาช้านาน เหตุใดจึงชาวยองถึงเลือกพื้นที่นี้ และสาเหตุการย้ายมาตั้งถิ่นฐานที่แท้จริงเป็นเช่นไร และแน่นอนที่สุด คนยองมีทักษะในการเป็นช่าง เมื่อไปอยู่ที่ใด ก็จะมีมรดกทางวัฒนธรรมนี้ไว้ด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้พื้นที่ลุ่มน้ำทาจึงมีพุทธศิลป์ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีของชาวยอง สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน มีรูปแบบประเพณีที่ยังคงสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เช่น การเลี้ยงผีเสื้อบ้าน การทานกล้วยสลาก และงานปอยหลวง ฯลฯ

จากการสำรวจในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำทา พบว่า เป็นแหล่งช่าง พบว่าช่างกลุ่มใหญ่หลายกลุ่มหลายสายช่างอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำทานี้ เช่น กลุ่มช่างไม้ ในที่นี้มีทั้ง กลุ่มช่างแกะสลัก กลุ่มช่างสร้างบ้าน กลุ่มช่างสร้างวิหาร ในการสำรวจงานช่าง พบกลุ่มช่างไม้กระจายทั่วพื้นที่ แหล่งที่ใหญ่ที่สุด ที่บ้านทาทุ่งหลวง อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน อาจกล่าวได้ว่านับตั้งแต่ในสมัยพุทธศักราช 2400 ต้นๆ ในดินแดนลุ่มน้ำทานี้เป็นศูนย์กลางของชุมชนช่าง และวัดเป็นศูนย์กลางของช่างสำคัญในเขตนี้ ทั้งเป็นสำนักการศึกษาพระปริยัติธรรม วิปัสสนากรรมฐานและงานช่าง อาทิ สำนักวัดดอยแต มีเกจิที่สำคัญที่ศึกษาจากสำนักนี้และมีคุณประโยชน์ในการทำนุบำรุงศาสนสถานรวมถึงงานพุทธศิลป์ อาทิเช่น ครูบาคันธา คนธาโร (พ.ศ.2413 -2504), ครูบาศรีวิชัย(พ.ศ.2421 – 2482) ฯลฯ ซึ่งจะเห็นว่าทั้งสองท่านนั้นได้ออกไปสร้างงานอันเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนาไว้มากมายทั้งในเชียงใหม่และลำพูน จากการสำรวจ

คัมภีร์โบราณที่วัดท่าขุมเงิน เมื่อวันที่ 16 – 18 มีนาคม 2563 ได้พบตำราช่างของครูบาคันธาและฉบับคัดลอก จึงทำให้ทราบว่าวัดท่าขุมเงินเป็นสำนักเรียนและช่างพุทธศิลป์สำคัญในเขตลุ่มน้ำทา

วัดเมื่อครั้งอดีตจึงเป็นสถานที่ศึกษาและมีช่างฝีมืออยู่ในชุมชน ส่งผลให้เกิดการพัฒนางานพุทธศิลป์ให้เป็นเอกลักษณ์ของตน โดยเฉพาะการสร้างพระพุทธรูปในพื้นที่ลุ่มน้ำทาได้เกิดการ “เลือกรับและปรับเปลี่ยนงานปั้นพระพุทธรูป” จากรูปแบบพระพุทธรูปในยุคล้านนา (Lanna -Classic) คลี่คลายไปเป็นพระพุทธรูปที่มีความเหมือนจริง (Realistic) พุทธลักษณะที่โดดเด่น คือ “พระพักตร์และพระวรกายสีขาว มีพระโอษฐ์บางสีแดง” หรืออาจกล่าวได้ว่ามีความคล้ายคลึงกับมนุษย์ ทั้งช่างมีการระบุแนวคิดในการปั้นพระพุทธรูปอีกว่า “ปั้นตามใบหน้าตาของผู้ที่สร้างถวาย หรือทำพระพักตร์ให้สวยเหมือนเหมือนกับผู้หญิงในหมู่บ้านนั้นๆ” เป็นการนำใบหน้าบุคคลมาเป็นแบบในการปั้นพระพักตร์นั่นเอง รูปแบบดังกล่าวจึงกลายมาเป็นเอกลักษณ์ของช่างปั้นพระพุทธรูปของกลุ่มน้ำทา หรือเป็นที่รู้จักในนาม “สลาล่าพูน” กลุ่มช่างปั้นพระพุทธรูปที่มีชื่อเสียงคือ กลุ่มช่างปั้นพระพุทธรูปที่ บ้านฝั่งหมิ่น ตำบลเหมืองจี้ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ที่แยกจากบ้านท่าขุมเงิน อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ซึ่งวัดนี้มีพระพุทธรูปปูนปั้นอันงดงามและเป็นທີ່เลื่องลือ ต่อมาได้เรียกกันว่า “วัดพระเจ้างาม” จนทำให้ช่างปั้นพระพุทธรูปองค์นี้มีชื่อเสียงไปต่างๆ กัน และทำให้มีผู้ติดต่อไปปั้นพระพุทธรูปในที่ต่างๆ กระจายออกไป ดังจะได้พบจากการสำรวจพบพระพุทธรูปลักษณะเดียวกันนี้ในพื้นที่ ไกลเคียง เช่น เชียงใหม่ ลำปาง แพร่ และน่าน โดยเฉพาะที่จังหวัดน่านได้พบงานพระพุทธรูปในรูปแบบช่างลุ่มน้ำทาหลายอำเภอด้วยกันจนเรียกขานว่าเป็น “พระพุทธรูปปูนปั้นกลุ่มช่างน้อยมอญ” (พระครูนนทโชติวัฒน์, 2563: สัมภาษณ์)

อีกปัจจัยหนึ่งพื้นที่ลุ่มน้ำทาเป็นเส้นทางคมนาคมโบราณสามารถเดินทางติดต่อไปยังเมืองอื่นๆ ภายในหัวเมืองภาคเหนือ และเมืองมะละแหม่ง พม่า ด้วยกองคาราวานวัวต่างและม้าต่าง ชาวบ้านนิยมนำสินค้าไปแลกเปลี่ยนค้าขายทางไกลในเขตพม่า การค้าขายม้าต่างวัวต่างนี้มีเส้นทางผ่านลำพูน ที่แม่ทา (ชูชาติ ชูสิทธิ์, 2545: 46) ซึ่งอาจเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถนำวัสดุ อาทิ แก้วจิน จากเมืองระแหง และเหล็กเส้นขนาดใหญ่มาใช้สำหรับประดับตกแต่งอาคารศาสนสถานและปั้นพระพุทธรูปให้มีขนาดใหญ่ด้วยโครงสร้างเหล็กและงานประดับแก้วหลากสี ประกอบกับในช่วงเวลาในขณะนั้น มีกลุ่มพ่อค้าไม้จากพม่าได้เข้ามาสัมปทานป่าไม้ในเขตอำเภอแม่ทาและอำเภอป่าซางเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นกลุ่มที่นับถือพระพุทธศาสนา จึงให้การอุปถัมภ์ ซ่อมแซม บูรณะวัด เจดีย์ และ ศาสนสถานในรูปแบบศิลปะพม่า – ไทใหญ่ ในเขตอำเภอป่าซางและแม่ทา โดยนำช่างไทใหญ่(เจี๋ยว) เข้ามาสร้างและซ่อมแซมหลายวัดด้วยกัน เช่น หลวงโยนระการวิจิตร พ่อค้าไม้ชาวพม่า พบบางประดับกระจกดอกไม้หกกลีบที่ฐานบุษบกพระประธาน สัญลักษณ์ของงานกลุ่มช่างของหลวงโยนระการวิจิตร(กัลยา ธรรมพงษา และศรีสุตา ธรรมพงษา, 2560: หน้า 187) อุปถัมภ์ประดับอยู่ตามวัดในพื้นที่ลุ่มน้ำทาจำนวนมาก จึงเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้รูปแบบงานช่างปั้นพระพุทธรูปในเขตลุ่มน้ำทามีความโดดเด่นด้วยรูปแบบพระพุทธรูปปูนปั้นที่มีขนาดใหญ่ ประดับตกแต่งลวดลายด้วยแก้วหลากสี และมีสีน้ำมันที่ทันสมัยใช้สร้างงานในยุคนั้น จนเป็นที่เลื่องลือทำให้เกิดการจับจองและว่าจ้างช่างปั้นพระพุทธรูปในหลายจังหวัดในภาคเหนือ

รูปแบบและกรรมวิธีการปั้นพระพุทธรูปกลุ่มช่างลุ่มน้ำทานี้ มีความสำคัญเป็นที่ประจักษ์ทั้งด้านรูปแบบทางศิลปกรรมและกรรมวิธีการสร้างสรรค์งาน แต่นับวันจะสูญหาย เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาหากไม่มีการบันทึกอนุรักษ์ และสืบสานภูมิปัญญางานช่างปั้นพระพุทธรูปกลุ่มช่างลุ่มน้ำทาไว้ องค์ความรู้และภูมิปัญญาพุทธศิลป์ และ

ช่างนั้นจะค่อยๆสูญหายไปตามกาลเวลา ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นความสำคัญในเรื่องรูปแบบทางศิลปกรรม และศิลปะพื้นถิ่นของงานปั้นพระพุทธรูปในกลุ่มน้ำทา จังหวัดลำพูนนี้ อันเป็นตัวแทนของพัฒนาการสำคัญแห่งยุคสมัยงานช่างและศิลปะพื้นถิ่นในภาคเหนือ ทั้งพุทธศิลป์กลุ่มช่างจากกลุ่มน้ำทาได้แพร่หลายไปยังหลายพื้นที่ในภาคเหนือ จึงสมควรที่ต้องมีการอนุรักษ์และสืบสาน ตามกระบวนการจัดการอย่างเหมาะสม ทั้งยังต้องสร้างจิตสำนึกในการรักษาและหวงแหนมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของกลุ่มน้ำทาไว้อย่างมีส่วนร่วมจึงเป็นที่มาของการศึกษาในครั้งนี้ เพื่ออนุรักษ์ศิลปะพื้นถิ่น พระพุทธรูปปูนปั้นในพื้นที่กลุ่มน้ำทา ทั้งในเรื่องของภูมิปัญญาและรูปแบบเชิงช่างและการอนุรักษ์โบราณวัตถุ พระพุทธรูปปูนปั้นที่มีอยู่ในชุมชนอย่างมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน สืบสานศิลปะพื้นถิ่น ภูมิปัญญาการสร้างพุทธศิลป์ของกลุ่มช่างพื้นบ้านให้คงอยู่ อีกทั้งต้องการเผยแพร่ รูปแบบพุทธศิลป์พระพุทธรูปปูนปั้นกลุ่มน้ำทาให้เป็นที่รู้จักสู่สายตาคนภายนอกและสร้างความตระหนักถึงคุณค่าของงานพุทธศิลป์พื้นถิ่นของตนจัดทำโครงการอนุรักษ์รวบรวมหลักฐานข้อมูลไว้กับชุมชน เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

- (1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยของทั้งสภาพสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจชุมชนในเขตกลุ่มน้ำทา จังหวัดลำพูน
- (2) เพื่อศึกษารูปแบบพระพุทธรูปปูนปั้นและช่างในเขตกลุ่มน้ำทา กรรมวิธีการสร้าง และสภาพปัญหาของช่างในพื้นที่กลุ่มน้ำทา จังหวัดลำพูน
- (3) เพื่อเสนอรูปแบบและวิธีการจัดการ การอนุรักษ์และสืบสานเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรมพระพุทธรูปปูนปั้น พุทธศิลป์กลุ่มช่างกลุ่มน้ำทา จังหวัดลำพูน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้วิธีการศึกษาในรูปแบบสหสาขาวิชาการ (Interdisciplinary Research) การศึกษาทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) ประวัติศาสตร์ศิลปะ (Art History Approach) และการจัดการศิลปะและวัฒนธรรม (Art And Cultural Management) เข้ามาศึกษาร่วมกันเพื่อยืนยันสมมติฐานและเสนอแนวทางการอนุรักษ์และสืบสานงานศิลปะพื้นถิ่นในเขตพื้นที่กลุ่มน้ำทา กรณีศึกษาพระพุทธรูปปูนปั้นได้อย่างเหมาะสม และนำเสนอในรูปแบบพรรณนา (Descriptive Research) ประกอบด้วยศึกษาเรื่องราวประวัติศาสตร์และประวัติความเป็นมาของชุมชนชาติพันธุ์ยองในเขตกลุ่มน้ำทา จังหวัดลำพูน รวมทั้งศึกษาสภาพทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจของชุมชนชาวยองกลุ่มน้ำทา และศึกษารูปแบบพุทธศิลป์ พระพุทธรูปปูนปั้น และช่างกรรมวิธีการสร้าง ตลอด จนสภาพปัญหาของช่างในเขตพื้นที่กลุ่มน้ำทา เพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์ที่ยั่งยืน และสืบสานเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรม โดยความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการด้านการอนุรักษ์และสืบสานงานศิลปะช่างพื้นถิ่นในเขตพื้นที่กลุ่มน้ำทา

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยครั้งนี้ ใช้แบบบันทึกข้อมูล เก็บข้อมูลรายละเอียดพระพุทธรูปปูนปั้น 45 องค์ในเขตลุ่มน้ำทา ใช้แบบสัมภาษณ์แบบเป็นทางการและการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เก็บข้อมูลช่าง สล่า พระสงฆ์ ประชาชนชาวบ้าน พระสงฆ์ ทั้งหมด 30 ท่าน

กลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้กำหนดกลุ่มตัวอย่างไว้ 4 กลุ่มได้แก่ กลุ่มที่ 1 พระพุทธรูปปูนปั้นในเขตลุ่มน้ำทา 45 องค์ กลุ่มที่ 2 พระสงฆ์ ช่าง และประชาชนชาวบ้าน กลุ่มที่ 3 นักวิชาการ สถาบันการศึกษา และพิพิธภัณฑ์ฯ กลุ่มที่ 4 เทศบาลและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ทำการคัดเลือกโดยการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงเพื่อเก็บข้อมูล จำนวน 30 ท่าน

เครื่องมือในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้ใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้ ใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) เพื่อสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับ ความเป็นมา ประวัติผู้สร้าง พุทธศิลป์พระพุทธรูปปูนปั้นลุ่มน้ำทา รวมถึง วิธีการ เทคนิค ความเชื่อ ใช้การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Formal Interview) ผู้วิจัยตั้งประเด็นหัวข้อคำถามสัมภาษณ์กับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องได้แก่ เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล พระภิกษุที่จำพรรษาอยู่ในวัด และใช้แบบบันทึกข้อมูล ทำการบันทึกข้อมูลรายละเอียดทางศิลปกรรมของพระพุทธรูป ได้แก่ ประวัติการสร้าง ปีที่สร้าง เทคนิคการสร้าง ช่างที่สร้าง เทคนิคการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นในกลุ่มช่างและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ส่วนที่ 1 เป็นการศึกษาข้อมูลภาคเอกสาร (Documentary Research) ทำการศึกษาค้นคว้า ทบทวนวรรณกรรมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์การย้ายถิ่นฐานเข้ามาตั้งบ้านเรือนในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำทา จังหวัดลำพูน รวมถึงอิทธิพลทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง ศาสนา ความเชื่อ อิทธิพลของพุทธศิลป์ที่เข้ามาสู่พื้นที่ในยุคสมัยต่างๆ ที่ส่งผลต่อการเกิดงานพุทธศิลป์พระพุทธรูปปูนปั้นลุ่มน้ำทาโดยตรงและทางอ้อม

ส่วนที่ 2 เป็นการศึกษาภาคสนาม (Field Survey) ทำการศึกษาด้วยวิธีการต่างๆ ดังนี้

1. การสัมภาษณ์ (Interview) ดำเนินการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล โดยการสอบถามและบันทึกการตอบข้อซักถามจากแบบสัมภาษณ์ พร้อมด้วยอุปกรณ์เครื่องบันทึกเสียงและภาพ การจดบันทึกข้อมูลโดยการนัดวันเวลาและสถานที่ตามที่กำหนดไว้อย่างเป็นทางการ โดยนัดหมายล่วงหน้าและในวันพระ เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายคือพระสงฆ์และผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรมวันพระที่วัด

2. แบบบันทึกข้อมูล (Measure Work) ดำเนินการสำรวจวัด วัดระยะ บันทึกรายละเอียดงานศิลปกรรม ได้แก่ การใช้แผนที่ทางทหาร ตรวจสอบข้อมูลพื้นที่ตั้งได้อย่างแม่นยำและอ้างอิงได้ขอบพื้นที่ และแบบสำรวจรายละเอียดศิลปกรรมประกอบด้วย ขนาดหน้าตัก ขนาดฐาน ความสูงองค์พระ สูงรวมถึงฐาน ความลึก ด้วยภาพถ่ายและลายเส้น เพื่อให้ในการแยกหมวดหมู่ศิลปกรรมให้ชัดเจนต่อไป

ระยะเวลา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ระยะเวลา 9 เดือน ตั้งแต่ มีนาคม ถึง ธันวาคม พ.ศ.2563

พื้นที่วิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีพื้นที่ศึกษาในเขตลุ่มน้ำทา ครอบคลุมพื้นที่ 45 หมู่บ้านที่มีงานพุทธศิลป์พระพุทธรูปปูนปั้นกลุ่มช่างลุ่มน้ำทาอยู่ ครอบคลุมพื้นที่ 3 อำเภอคือ อำเภอแม่ทา อำเภอเมือง และอำเภอป่าซาง และข้อมูลเปรียบเทียบศึกษาจากพื้นที่ อำเภอปัว จังหวัดน่าน

สรุปผลการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยของทั้งสภาพทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ของชุมชนในเขตลุ่มน้ำทา ครอบคลุมพื้นที่อำเภอแม่ทา อำเภอเมืองและอำเภอป่าซาง 45 หมู่บ้านในจังหวัดลำพูนนั้น พบว่าเป็นชุมชนชาวไทยของทั้ง 45 หมู่บ้าน มีความเกี่ยวเนื่องและเป็นเครือญาติกับชาวยองในพื้นที่ส่วนใหญ่ของ อำเภอป่าซาง ที่มีหลักฐานการตั้งถิ่นฐานสมัยพญากาวิละ ในช่วง พ.ศ. 2348 - 2354 แต่จะมีสำเนียงพูดที่ซ้ำเนิบกว่า โดยบริบทของพื้นที่แล้วเป็นพื้นที่ติดต่อกัน มีเส้นทางเดินเท้าในอดีตตามช่องเขาและการคมนาคมไปมาหาสู่กันง่ายกว่า ด้านศูนย์กลางของอำเภอแม่ทาปัจจุบัน สภาพสังคมยังเป็นแบบเครือญาติ อัตลักษณ์ที่ยังคงรักษาได้อย่างเหนียวแน่นคือ ภาษา ยังคงใช้ภาษายองเป็นภาษาหลักในท้องถิ่น ยังคงมีประเพณีดั้งเดิมคือ ประเพณีแห่คว้าน ขนทรายเข้าวัด ปีใหม่ตามแบบจันทรคติ มัดมือให้พร ฯลฯ ด้านเศรษฐกิจนั้นยังคงยึดอาชีพกสิกรรมเป็นหลัก พืชเศรษฐกิจคือ กระเทียม หอมแดง ข้าว ลำไย และพบอาชีพแกะสลักไม้เป็นชุมชนใหญ่ที่บ้านทาทุ่งหลวง อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน สินค้าเศรษฐกิจอื่นๆพบ ผ้าทอ จักรสาน ในบางพื้นที่

2. รูปแบบพระพุทธรูปปูนปั้นจากการสำรวจในเขตพื้นที่ศึกษา ในเขตลุ่มน้ำทา 45 หมู่บ้าน สร้างด้วยช่าง 2 กลุ่มหลักคือ 1.กลุ่มชาวบ้านในพื้นที่สร้างถวายเป็นพุทธรูชา 2.กลุ่มช่างฝีมือในพื้นที่ลุ่มน้ำทาสร้างขึ้น พบพระพุทธรูปพระประธานในวิหาร สร้างเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นแบบมนุษย์นิยม ปางมารวิชัย สืบเนื่องมาจากความนิยมในยุคเสื่อมของล้านนา ระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ 22-23 (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2555: 99) มีพุทธลักษณะพระวรกายและพระพักตร์สี่ขาว พระพักตร์รูปไข่ พระเนตรมองต่ำ พระขนงต่อกันเป็นปีกกา พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์บาง ริมพระโอษฐ์สีแดงแฉะยืม พระกรรมยาวลงมาเกือบถึงพระอังสา เม็ดพระศกละเอียด เล็ก แผลม พระอุษณิษะกลมสูง พระรัศมีรูปดอกบัวมีลึบซ้อนรั้วขึ้นไปเป็นเปลว พระหัตถ์แสดงปางมารวิชัย พระหัตถ์ขวาคว่ำวางอยู่เหนือพระชานุขวา พระหัตถ์ซ้ายหงาย กระตักนี้วางอยู่เหนือพระเพลา ครองผ้าจีวรสีทองรั้วลายผ้าแตกต่างกันไป พบการสร้างผ้าจีวรทั้งในรูปแบบพม่า มณฑลละเลย์ รูปแบบล้านนา คือ พระสิงห์ และไทยอง โดยเทคนิคปั้นปูนสดประดิษฐานบนฐานชุกชีขนาดใหญ่ ประดับแก้วเงิน หรือกระจกสี พบการสร้างทั้งแบบ 1 องค์ 3 องค์และ 5 องค์ บนฐานชุกชีเดียวกัน มักสร้างติดผนังด้านหลังสุด พระพุทธรูปหันหลังชนกับผนัง พบพระนอนเพียงองค์เดียวที่วัดพระนอนม่อนช้าง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน เปลวรัศมีพบทั้งสร้างด้วยไม้ถอดได้และปูน รูปร่างได้สัดส่วนแตกต่างจากความนิยมในล้านนา ดังเช่น พระสิงห์ เป็นลักษณะเฉพาะพื้นถิ่นที่สวยงามอ่อนช้อยมีความคล้ายคลึงมนุษย์มากขึ้น มีคติการสร้างพระพุทธรูปที่นิยมสร้างให้ใบหน้างามคล้ายหญิงสาวหรือเด็กพบประวัติที่วัดหนองยางโคก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ได้มีการคัดเลือกหญิงสาวที่สวยที่สุดในหมู่บ้านมาเป็นแบบในการปั้นพระพุทธรูปองค์ประธาน (พระครูพิศิษฐ์ศุภการ, 2563: สัมภาษณ์)ขนาดพระประธานที่ใหญ่ที่สุดหน้าตัก 75 ศอก อยู่ที่วัดดวงช้างน้อยใต้ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาและฝีมือของช่างที่สามารถสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาด

ใหญ่ได้ วัสดุที่ใช้ในการปั้นพระพุทธรูปคือ “สหายเงิน”(อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, 2549: 86) คือใช้วัสดุผสมได้แก่ ปูนขาว หนึ่งควาย น้ำอ้อย ไม้ไผ่, ไม้เมือก (สมเจตน์ วิมลเกษม และสรารุช รูปิน, 2551: 7) แกนกลางเป็นไม้ดุกโดน และขึ้นรูปด้วยอิฐดิบตามความเชื่อการก่อพระพุทธรูปด้วยอิฐของล้านนา (สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, 2560 : 38) คือการใช้ดินปั้นตากแดด ไม่เผา ปั้นเป็นส่วนๆ ล้ายข้อต่อ เมื่อดินแห้งแล้วนำขึ้นไปประกอบเป็นองค์พระและปั้นปูนสดตกแต่งให้ได้สัดส่วน ตามความถนัดและฝีมือของช่างหรือตามแบบของผู้ว่าจ้าง

กลุ่มช่างที่มีฝีมือในการสร้างงานพระพุทธรูปปูนปั้นในเขตลุ่มน้ำทา เป็นช่างพื้นถิ่น สร้างสรรค์งานตามแบบศิลปะพื้นบ้าน หรือ ศิลปกรรมสมัยหลังล้านนา (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2556: 267) หลังจากที่ล้านนาอยู่ภายใต้การปกครองของไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา กลุ่มช่างลุ่มน้ำทากลุ่มใหญ่และมีฝีมือ พบที่บ้านฝิ่งหมื่น ตำบลเหมืองจี้ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน กลุ่มช่างที่มีชื่อเสียงมากคือ เรียกว่า “กลุ่มช่างพ่อน้อยมอญ” ซึ่งเรียกตามชื่อสล่าเค้า หรือ สล่าเก้า หมายถึงนายช่างใหญ่ ช่างกลุ่มนี้มีความสามารถทั้งในการสร้างวิหาร ปั้นพระพุทธรูปโดยใช้เทคนิคการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้น แบบปั้นปูนสดสหายเงิน และยังพบพระไม้ของกลุ่มช่างนี้อีกจำนวนมากกระจายตามพื้นที่ลุ่มน้ำทาและจังหวัดน่าน กลุ่มช่างนี้มีชื่อเสียงมาจากการสร้างพระประธานวัดทาขุมเงิน อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน เมื่อมีศรัทธาทั้งพื้นที่ใกล้เคียงและต่างพื้นที่มากราบสักการะ พระเจ้างาม ที่วัดทาขุมเงิน จึงเป็นที่เลื่องลือและมีผู้ติดต่อว่าจ้างกลุ่มช่างพ่อน้อยมอญ เดินทางไปปั้นพระประธานตามที่ต่างๆ โดยเฉพาะพื้นที่ อำเภอปัว จังหวัดน่าน เป็นที่นิยมพระพระประธานปูนปั้นของกลุ่มช่างนี้อย่างมาก พบพระพุทธรูปกลุ่มช่างพ่อน้อยมอญอยู่หนาแน่น ครอบคลุมพื้นที่ทั้ง อำเภอปัวและกระจายตัวอยู่ทั่วไปในจังหวัดน่าน และยกย่องช่างกลุ่มลุ่มน้ำทานี้ให้เป็นกลุ่มช่างใหญ่ที่มีฝีมือในการปั้นพระพุทธรูปและพระไม้ เรียกว่า “กลุ่มช่างพ่อน้อยมอญ” เป็นกลุ่มช่างที่มีชื่อเสียง มีฝีมือและราคาค่าจ้างสูง การปั้นพระนั้นต้องว่าจ้าง วางมัดจำข้ามปีเลยทีเดียว ด้วยการเกิดความนิยมในพื้นที่อื่นนี้ ช่างกลุ่มที่มีฝีมือจึงได้เคลื่อนย้ายออกจากพื้นที่ลุ่มน้ำทา ส่งผลให้สภาพปัญหาของกลุ่มงานพุทธศิลป์พระพุทธรูปปูนปั้น ในพื้นที่ลุ่มน้ำทา จังหวัดลำพูน เกิดขึ้นชัดเจนเรื่อยๆ สืบเนื่องจากไม่มีบันทึกจดจารและถ่ายทอดรูปแบบและกรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นไว้ให้ช่างในพื้นที่ได้ศึกษา อีกทั้งการสืบสายสกุลช่างฝีมือนี้ไม่นับพบในพื้นที่ลุ่มน้ำทาเลย แต่กลับพบสายช่างที่สืบทอดจากกลุ่มช่างพ่อน้อยมอญที่ อำเภอปัว จังหวัดน่าน ถึงสองสายช่างด้วยกัน ปัญหาความขาดตอนการสืบสาน การสืบทอดความรู้เชิงช่างจึงเกิดในพื้นที่ และยังส่งผลให้ประวัติการสร้างพระพุทธรูปบางองค์ในพื้นที่ลุ่มน้ำทานั้นคลุมเครือเนื่องจากไม่มีบันทึกการสร้างและบุคคลที่ให้ข้อมูลได้ขอย่อยล้มหายตายจากไป จึงต้องใช้การเปรียบเทียบปฏิมาวิทยาจากการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นของกลุ่มช่างลุ่มน้ำทานี้ จากพื้นที่อื่นเข้ามาช่วยสนับสนุนข้อมูล และส่งผลต่อการบูรณะซ่อมแซมพระพุทธรูปในพื้นที่ลุ่มน้ำทาเป็นไปอย่างผิดรูปแบบศิลปะกรรม เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ อีกด้วย

การเสนอรูปแบบและวิธีการจัดการ การอนุรักษ์และสืบสานเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรมพระพุทธรูปปูนปั้น พุทธศิลป์กลุ่มช่างลุ่มน้ำทา จังหวัดลำพูน จึงได้แบ่งเป็น 2 ส่วนเพื่อเสนอรูปแบบการจัดการที่ยั่งยืน คือส่วนของการอนุรักษ์และการเผยแพร่ ในส่วนของการอนุรักษ์นั้นผู้วิจัยได้เสนอรูปแบบการจัดทำหนังสือ เพื่อรวบรวมประวัติศาสตร์ พุทธศิลป์ พุทธลักษณะ กรรมวิธีการสร้าง ประวัติการสร้าง และช่างสำคัญ ฯลฯ เพื่อให้เป็นแหล่งความรู้ คู่มือการเรียนรู้เรื่องพระพุทธรูปปูนปั้นลุ่มน้ำทาให้ครอบคลุมทุกด้าน ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นเร่งด่วนก่อนหลักฐานทางวัตถุและบุคคลจะค่อยหายไปตามกาลเวลา การจัดทำหนังสือนั้น จัดทำทั้งในรูปแบบ รูปเล่มและหนังสืออิเล็กทรอนิกส์

โทรนิก (e-Book) เพื่อช่วยในการสืบค้นข้อมูลได้ง่าย เข้าถึงได้สะดวกรวดเร็วและทันต่อยุคสมัยเป็นประโยชน์ต่อทั้งภาคประชาชนและประชาสังคม และในส่วนของกาเผยแพร่นั้น ผู้วิจัยได้เสนอรูปแบบให้ทันสมัยเข้ากับยุคดิจิทัล เช่นกัน คือการจัดทำสื่อออนไลน์และเผยแพร่ใน Social Network ซึ่งเข้าถึงได้ง่าย สะดวก รวดเร็ว หลากหลายรูปแบบ อาทิเช่น Page Facebook ,Instagram, Youtube Channel ฯลฯ เพื่อเผยแพร่พุทธศิลป์ ความงาม ประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูปปูนปั้น กลุ่มช่างลุ่มน้ำทา ให้เป็นที่ประจักษ์ และแพร่หลายอีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมให้คนในชุมชนลุ่มน้ำทาที่มีความรักและหวงแหนในมรดกวัฒนธรรมของตน เมื่อมีการหยิบยกขึ้นมากล่าวถึง และเผยแพร่อีกอย่างกว้างขวาง รวมไปถึงเป็นแนวทางในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นแถบลุ่มน้ำทา ได้อย่างถูกต้อง ตามอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ยั้งซึ่งมีอุปนิสัยรักและหวงแหน วัฒนธรรมของตนเป็นที่สุด

อภิปรายผล

1. การวิจัยในภาคประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์ไทยองรวมทั้งสภาพทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของชุมชนในเขตลุ่มน้ำทานั้นสอดคล้องกับบริบททางภาคประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของ อาจารย์แสวง มาละแหม่ม ที่กล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานของชาวองกลุ่มแรกที่เวียงป่าซางตั้งคร่อมแม่น้ำทา (แสวง มาละแหม่ม, 2560 :90) เพราะลุ่มน้ำทานั้นมีความอุดมสมบูรณ์ เยียบสงบตรงกับอุปนิสัยชาวองที่สันโดษและรักสงบ ทำให้กลุ่มช่างชาวองได้พื้นฟูทั้งประเพณีและศิลปกรรมขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งหลังจากการอพยพ อยู่เย็นเป็นสุขจนถึงปัจจุบัน และสอดคล้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้รับการยืนยันเชื้อสายจากดีเอ็นเอ โดย อาจารย์จตุพล คำปวนสาย ว่าชาวองที่อพยพมาแบบ เทคร้าวสามารถรักษาคุณค่าความหลากหลายทางพันธุกรรมของบรรพชนไว้ได้ โดยไม่ได้รับผลกระทบจากผู้ตั้งรกรากเฉกเช่นที่เกิดกับชาวลื้อ (จตุพล คำปวนสาย, 2563: 134) เนื่องจากในลุ่มน้ำทานี้เป็นชุมชนชาวองทั้งหมด พบชาติพันธุ์อื่นเพียงเล็กน้อยซึ่งเข้ามาอยู่ที่หลังเพื่อการค้าขายหรือแต่งงานเท่านั้น และยังคงรักษาประเพณี วัฒนธรรม และที่เข้มแข็งที่สุดคือภาษาพูด เศรษฐกิจยังคงยึดอาชีพดั้งเดิมคือเกษตรกรรม กสิกรรม พบอาชีพแกะสลักไม้และทอผ้าในบางพื้นที่

2. รูปแบบพุทธศิลป์ที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มช่างลุ่มน้ำทา เป็นพัฒนาการมาจากพุทธศิลป์ระยะที่ 1 คือแบบล้านนา เช่น พระสิงห์ พระแก้ว และพระแก่นจันทน์ ฯลฯ พัฒนามาเป็นพระพุทธรูปในระยะที่ 2 คือการคลี่คลายมาคิดสร้างสรรค์ สร้างพุทธศิลป์ที่เป็นเอกลักษณ์ของตัวเองขึ้น คือ “พระพักตร์และพระวรกายสีขาว มีพระโอษฐ์บางสีแดง” ใช้วัสดุสมัยใหม่ที่มาจากแดนไกล เช่น การได้แก้วเงินเมืองระแหง (จังหวัดตากปัจจุบัน) มาใช้ในการตกแต่งผลงานพุทธศิลป์ของช่าง พบการใช้แก้วเงินจากเมืองระแหงในงานพุทธศิลป์ที่วัดท่าขุมเงิน อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน (พระอธิการกิตติ กิตติโสภโณ, 2563. สัมภาษณ์) และวัสดุอื่นเช่น สีนํ้ามัน สีทอง ซึ่งเป็นวัสดุที่ทันสมัยในยุคนั้น จึงทำให้พุทธศิลป์กลุ่มช่างลุ่มน้ำทานี้โด่งดังอย่างรวดเร็ว และอีกปัจจัยที่ส่งผลถึงกลุ่มช่างลุ่มน้ำทานี้คือการเข้ามาของพ่อค้าไม้ชาวพม่า คนได้บังคับบัญชาชาวองอังกฤษที่นอกจากเข้ามาสัมปทานไม้ในพื้นที่ลุ่มน้ำทาและใกล้เคียงแล้ว ยังเข้ามาอุปถัมภ์ซ่อมแซมและสร้างวัดในแถบนี้ด้วย มีการนำช่างไทใหญ่ (เงี้ยว) เข้ามาสร้างงานพุทธศิลป์ในพื้นที่ (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โครงการพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมและชาติพันธุ์ล้านนา, 2551: หน้า 114) พบในการสร้างงานพุทธศิลป์ของช่างลุ่มน้ำทานี้ด้วย ปัจจัยเหล่านี้หล่อหลอมให้เกิดงานพุทธศิลป์ใหม่ที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มช่างลุ่มน้ำทา เรียกได้น่าสมัยอย่างยิ่งในยุค จึงเป็นที่มาของระยะที่ 3 คือยุคของการแผ่อิทธิพลไปล้านนา เป็นที่มาของการย้ายถิ่นฐานของช่างออกไปนอกพื้นที่ การสร้างพระพุทธรูปแต่ละองค์นั้นใช้ระยะเวลาและ

สิ่งสำคัญคือการคมนาคมในสมัยนั้นค่อนข้างลำบาก การเดินทางเพื่อสร้างพระในพื้นที่ห่างไกล ใช้เวลาในการเดินทางยาวนาน จะเห็นได้ว่า เมื่อช่างกลุ่มเดินทางไปสร้างงานพุทธศิลป์ที่ อ.ปัว จ.น่าน แล้ว กลุ่มช่างเลือกที่จะรับงานต่อเนื่องในเขต อ.ปัว และจ.น่านเป็นระยะเวลาอันยาวนานและต่อเนื่อง วิเคราะห์จากปริมาณพระพุทธรูปกลุ่มช่างลุ่มน้ำทาที่จังหวัดน่าน ที่พบหนาแน่น ทั้งหมดนี้จึงเป็นที่มาของการนำเสนอรูปแบบการจัดการอนุรักษ์และสืบสานงานพุทธศิลป์กลุ่มช่างลุ่มน้ำทานี้

3. การวิจัยในเรื่องรูปแบบพระพุทธรูปปูนปั้นและช่างในเขตลุ่มน้ำทา, กรรมวิธีการสร้าง ตลอดจนสภาพปัญหาของช่างในพื้นที่ลุ่มน้ำทา จังหวัดลุ่มน้ำทา ทำให้ประจักษ์ในความงาม คุณค่าของพุทธศิลป์ และการแผ่อิทธิพลได้รับความนิยมไปทั่วล้านนา หากแต่ในพื้นที่ต้นกำเนิดงานพุทธศิลป์เองนั้นกลับไม่เป็นที่รู้จัก จึงไม่เกิดความตระหนักถึงคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง กลุ่มช่างลุ่มน้ำทาที่มีชื่อเสียง กลับไปมีชื่อเสียงและผลงานในพื้นที่อื่นอย่าง ยิ่งยวด ผู้วิจัยจึงต้องทำการเก็บข้อมูลพุทธศิลป์ในพื้นที่อื่นของกลุ่มช่างลุ่มน้ำทานี้มาเป็นข้อเปรียบเทียบ ปัญหาสำคัญอีกประการคือไม่พบการสืบทอดสายช่างในพื้นที่ ไม่พบบันทึก การรวบรวมองค์ความรู้ในการสร้างไว้อย่างชัดเจน เป็นอุปสรรคต่อการทำการอนุรักษ์พระพุทธรูปปูนปั้นในเขตลุ่มน้ำทา ต่อไปในอนาคต หากเกิดความเสื่อมและเสียหายและต้องการการบูรณะอย่างถูกวิธี จึงเสนอแผนการจัดการอนุรักษ์และเผยแพร่ เพื่อการรวบรวมข้อมูลและจัดทำบันทึกไว้เป็นสำคัญ เพื่อผลในการอนุรักษ์และสืบสานงานศิลปะพื้นถิ่นลุ่มน้ำแม่ทา กรณีศึกษาพระพุทธรูปปูนปั้น กลุ่มช่างลุ่มน้ำทานั้นจะยังยืนยันสืบไป

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ได้เสนอแผนการจัดการการอนุรักษ์และสืบสานงานศิลปะพื้นถิ่นลุ่มน้ำแม่ทา : กรณีศึกษาพระพุทธรูปปูนปั้นกลุ่มช่าง ลุ่มน้ำทา จังหวัดลุ่มน้ำทา ไว้ในรูปแบบการรวบรวมเป็นรูปเล่มหนังสือ ยังส่งผลกระทบต่อช่างในพื้นที่ในปัจจุบัน ที่จะสามารถนำไปต่อยอดทางเศรษฐกิจได้ ปัจจุบันนี้ พื้นที่ลุ่มน้ำทา ยังมีช่างไม้ที่แกะสลักพระไม้กระจายตัวอยู่หลายหมู่บ้าน การจัดทำหนังสือเป็นแหล่งความรู้และสืบสานเพื่อสร้างความตระหนักในมรดกทางวัฒนธรรมพื้นถิ่นของตนนั้น กลุ่มช่างในปัจจุบันจะสามารถนำรูปแบบพุทธศิลป์ สร้างงานขึ้นให้เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นตนได้ ดังจะเห็นได้จากการสร้างพระไม้ควคูไปกับพระประธานปูนปั้นในวิหารในสมัยโบราณ หากมีการฟื้นฟูเอกลักษณ์นี้ขึ้น จะส่งผลต่ออาชีพและรายได้ของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำทาอย่างมาก ปัจจุบันนี้ช่างได้สร้างงานตามความนิยมพุทธศิลป์ภาคกลางที่รับเข้ามาเป็นส่วนมาก เนื่องด้วยยังไม่มีความรู้ความเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่างานศิลปะพื้นถิ่นของตน การวิจัยเรื่องนี้จะช่วยสนับสนุนให้เกิดอาชีพและรายได้ของคนในพื้นที่ได้ต่อไป ไม่มากก็น้อย

เอกสารอ้างอิง

- กัลยา ธรรมพงษา และ ศรีสุตา ธรรมพงษา. (2560). ตามรอย รองอำมาตย์เอกหลวงโยนะการพิจิตร: พญาตะก่า พ่อค้าไม้ชาวพม่าผู้อุปถัมภ์พระเจ้ายี่ สร้างพระ และอุปถัมภ์วัด. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- จตุพล คำปวนสาย. (2563). พันธูศาสตร์กับการตามรอยบรรพชน: ตีเอ็นเอแห่งล้านนา. เชียงใหม่: ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชูลิทธิ ชูชาติ. (2545). พ่อค้าวัวต่าง ผู้บุกเบิกการค้าขาย ในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2389-2503). เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษานโยบายท้องถิ่น.

รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 7 “วิถีพุทธ วิถีชุมชน รากฐานชีวิตคนเชิงสังคมล้านนาในสังคมวิถีใหม่”

วันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2564 ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โครงการพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมและชาติพันธุ์ล้านนา. (2551). **ไทยอง ชีวิต ศรีทธา สล่า**
แผ่นดิน. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

รัตนพร เศรษฐกุล. (2552). **ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจและวัฒนธรรม แอ่งเชียงใหม่-ลำพูน**. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2553). **พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2556). **ศิลปะล้านนา**. กรุงเทพฯ: มติชน.

สร้อย อ่องสกุล. (2561). **ประวัติศาสตร์ล้านนาฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

สุรพล ดำริห์กุล. (2561). **ประวัติศาสตร์และศิลปะล้านนา**. นนทบุรี: เมืองโบราณ.

สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, ม.ล. (2559). **พระพุทธรูปล้านนา กับคติพระพุทธรูปศาสนamahayanแบบตันตระ นิกาย**
วัชรยาน. กรุงเทพฯ: วินอินดีไซน์.

แสวง มาละแถม. (2560). **คนของย้ายแผ่นดิน**. เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (2549). **โบราณวัตถุ-โบราณสถาน ในวัดล้านนา**. เชียงใหม่: เชียงใหม่โรงพิมพ์แสงศิลป์.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (2558). **พระพุทธรูปตามคติชาวล้านนา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สัมภาษณ์

พระอธิการกิตติ กิตติโสภโณ เจ้าอาวาสวัดท่าขุมเงิน ตำบลท่าขุมเงิน อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน (22 มิถุนายน
2563). สัมภาษณ์.

พระครูพิศิษฐ์ศุภการ. เจ้าอาวาสวัดหนองยางโคก ตำบลท่าทุ่งหลวง อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน (22 มิถุนายน
2563). สัมภาษณ์.

พระครูนนทโชติวัฒน์. เจ้าอาวาสวัดป่าหัด ตำบลปัว อำเภอปัว จังหวัดน่าน (19 มิถุนายน 2563). สัมภาษณ์.